Сораулар:

1. Материкта нинди климат пояслары өстенлек итә?

2. Иң зур мәйдан алып торучы климат поясы нинди?

3. Кайсы климат поясына салкын карлы кыш һәм җылы яңгырлы җәй хас?

4. Кайсы климат поясында салкын җәй һәм бик салкын кыш күзәтелә?

5. Кофе, шикәр камышы, банан кайсы климат поясында үстерелә?

6. Кайсы ярымутрауга кызу һәм коры җәй, җылы һәм коры кыш хас?

   а) Аляска; б)Лабрадор; в)Калифорния;

7. Нәрсә ул торнадо?

ТӨНЬЯК АМЕРИКАНЫҢ ЭЧКЕ СУЛАРЫ

ДӘРЕСНЕҢ МАКСАТЫ:

- Төньяк Американың эчке сулары, аларның материкта урнашуы, туклану режимнары характеры, агым үзенчәлекләре турында өйрәнү;
- эре елгалары, күлләре, шарлавыклары белән танышу;
- елгага характеристика төзү күнекмәләре алуны дәвам итү.

ЭЧКЕ СУЛАР:

Җир асты сулары **Җир өсте**

сулары

(елгалар, күлләр.

сазлыклар,

бозлыклар)

ТЫШКЫ ФАКТОРЛАРНЫҢ ЕЛГАЛАРГА ЙОГЫНТЫСЫ

Тышкы факторлар	Тышкы факторларның йогынтысы	Мисаллар
Рельеф **Климат**		

ТЫШКЫ ФАКТОРЛАРНЫҢ ЕЛГАЛАРГА ЙОГЫНТЫСЫ

Тышкы факторлар	Тышкы факторлар йогынтысы	Мисаллар
РЕЛЬЕФ	агым юнәлеше; бусагалар һәм шарлавыклар	шарлавыклар бар; Атлантик океанга коючы елгалар өстенлек итә;
КЛИМАТ	Режим туклану	яңгыр һәм кар сулары белән туклану

“ЧАРГОГГАГОГГМАНЧАУГГ ОГОГГЧАУБУНАГУНГАМАУГ Г”

(КҮЛ АТАМАСЫ)
ИНДЕЕЦЛАР ТЕЛЕНДӘ «БАЛЫК ТОТУ ҺӘМ ИНДЕЕЦ КАБИЛӘЛӘРЕНЕҢ ГОМУМИ ҖЫЕЛЫШЛАРЫН ҮТКӘРҮ ӨЧЕН НЕЙТРАЛЬ ТЕРРИТОРИЯ” ДИГӘННЕ АҢЛАТА.

МАТЕРИК ЕЛГАЛАРЫ БАССЕЙННАРЫ

Төньяк Америка –суларга бай материк

Атлантик һәм Төньяк Боз океаннар бассейнарына караган елгалар өстенлек итә

МИССИСИПИ – «БӨЕК» ЕЛГА

- **Миссисипи** – материкның иң зур елгасы, озынлыгы 3770 км.
- Бассейнының мәйданы (кушылдыклары белән) АКШ ның гомуми мәйданының 40 % ын алып тора.

МИССУРИ ЕЛГАСЫ

- **Миссури** – Миссисипи елгасының уңъяк кушылдыгы, озынлыгы - 3970 км. Бассейн мәйданы- 1370 мең км² (10 мең км²га якыны Канада территориясенә туры килә).
- АКШ ның иң озын елгасы һәм иң озын кушылдык елгалар арасында дөньяда икенче урында(беренче урында- Иртыш).

КОЛОРАДО – КАНЬОННАР ЕЛГАСЫ

- **Колорадо** – Кыя таулардан башлангычын ала, Тын океанның Калифорния култыгына коя. Озынлыгы- 2740 км, мәйданы 635 мең км^2.
- Күбесенчә, чүлле һәм ярымчүлле районнарда ага.
- Тау сыртларын кисеп чыгып Колорадо тирән һәм озынлыгы 320 км.га сузылган Зур Каньон барлыкка китерә.

МАККЕНЗИ – ТӨНЬЯК БОЗ ОКЕАН ЕЛГАСЫ

- **Маккензи** – зур елгаларның берсе (1709 км).
- Зур Невольничье күленнән башланып, Бофорт диңгезенә коя, дельтасы- 12 мең км².
- Елганы Александр Маккензи ачкан.

ЮКОН – МАТЕРИКНЫҢ ТӨНЬЯК ЕЛГАСЫ

- **Юкон** –Тын океан бассейнының иң зур елгасы.
- Озынлыгы- 3700 км, бассейн мәйданы- 855 мең км².
- Кордильер тауларыннан башлангычын ала. Беринг диңгезенең Нортон бугазына коя.

НИАГАРА ШАРЛАВЫГЫ - ТӨП ТУРИЗМ ОБЪЕКТЫ

- **Ниагара шарлавыгы** ике өлешкә бүленә: сулъяк Канада өлеше, биеклеге – 48м , озынлыгы- 914м һәм уңъяк Америка өлеше, биеклеге- 51м , озынлыгы-323м.
- 25 км. га суның агып төшү гөрелтесе ишетелә.
- Шарлавыкның су чыгымы-секундына 700 тонна.

Елга һәм шарлавык моннан 10000 еллар элек Канада территориясе буйлап бозлык хәрәкәтләнгәндә ясалган булса кирәк.

БӨЕК АМЕРИКА КҮЛЛӘРЕ СИСТЕМАСЫ

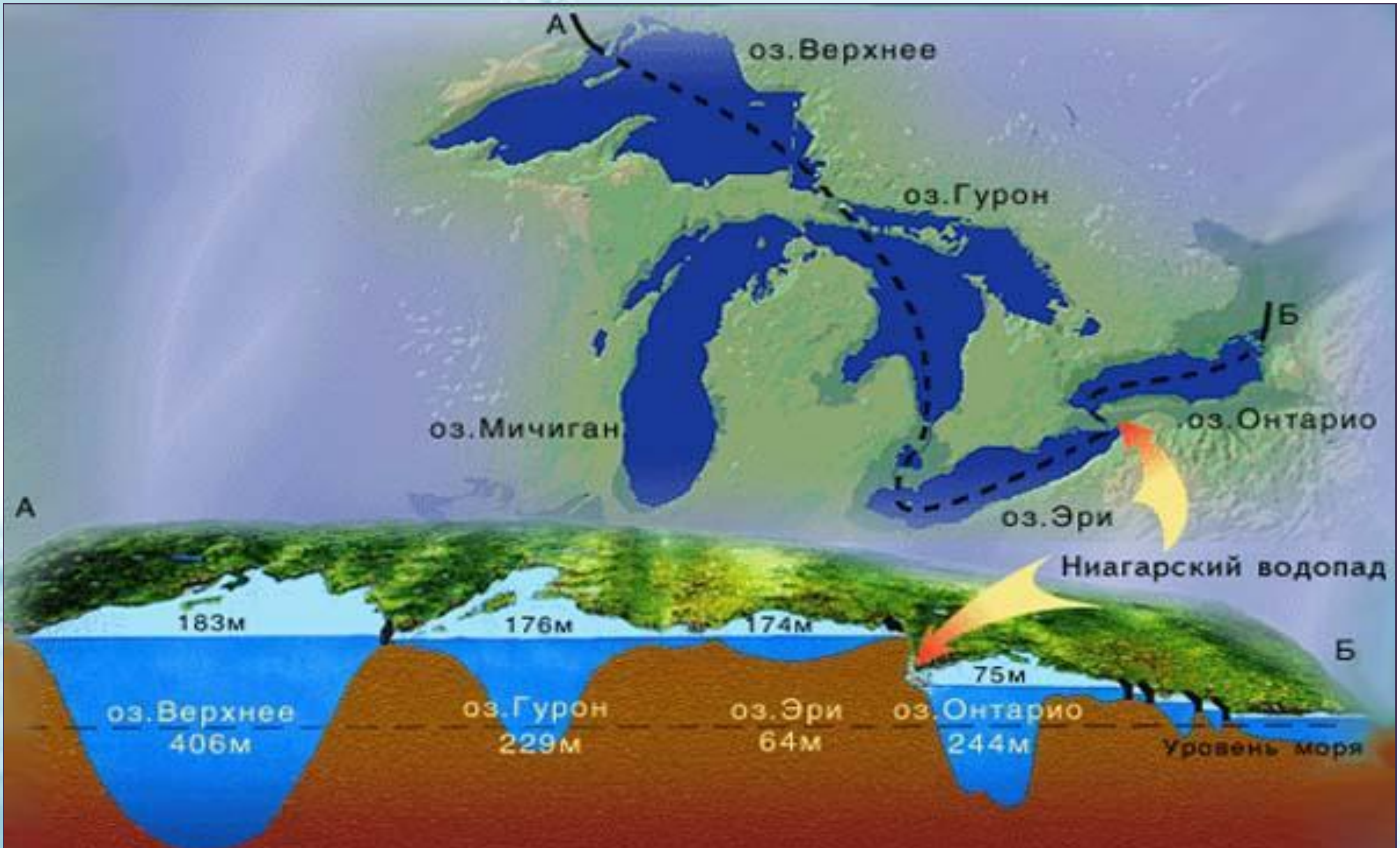

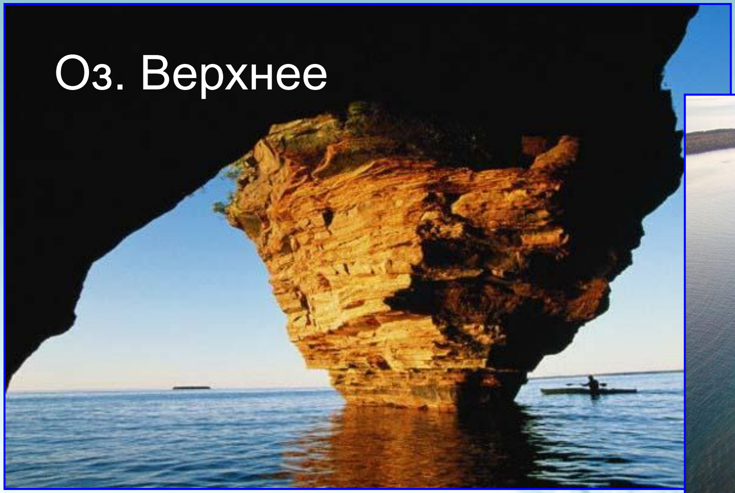
Оз. Верхнее

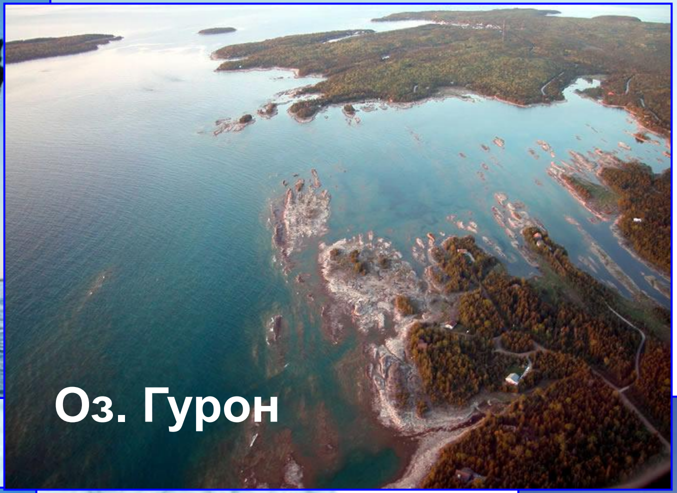
Оз. Гурон

Оз. Онтарио

Оз. Эри

Оз. Мичиган

ЗУР ТОЗЛЫ КҮЛ

Күл диңгез өсте тигезлегеннән 1280 м биеклектә,Юта штатында (АКШ), Кордильерлар үзәгендә урнашкан.

- **Зур тозлы кул-** агымсыз күл, аңа, тауларда кар эрегәндә, күп су алып килүче кечерәк елгалар коя.
- Күл мәйданын 2500 дән 6000 км²га кадәр үзгәртә ала.
- Мәйданына карап күлнең тозлылыгы да үзгәрә (137‰ дән 300‰гә кадәр).

НЫГЫТУ. ТЕСТ.

А1. Кайсы елга Тын океан бассейнына карый?

1.Маккензи; 2.Колорадо; 3.Миссисипи;

А2. Зур Каньон кайсы елгада?

1.Юкон; 2.Колумбия

3.Колорадо;

А3. Төньяк Американың эре күлләре нинди юл белән ясалган?

1.Бозлык шуышу; 2. тектоник;

3.вулканик;

А4. Кайсы елгалары туңа?

1.Миссисипи һәм Миссури;

2.Колорадо һәм Колумбия;

3.Маккензи һәм Юкон;

А5. Ниагара шарлавыгы нинди күлләр арасында урнашкан?

1.Эри һәм Онтарио;

2.Гурон һәм Эри;

3.Гурон һәм Мичиган;

А6.Төче күлләренең иң зурысы?

1.Югары күл; 2.Виннипег;

3.Эри, 4.Мичиган;

В1. Ниагара шарлавыгына нинди куркыныч яный?

С1. Ни өчен Төньяк Америкада Олы күлләрне Атлантик океан белән тоташ диләр?

ҖАВАПЛАР:

А1-2

А2-3

А3-1

А4-3

А5-1

А6-1

В1- Ниагара шарлавыгы югары агымда чигенә бара. Эри күленә килеп җиткәч, ул юкка чыгарга мөмкин.

С1- Кордильер таулары акрын күтәрелгән. Колорадо үз юлын алдан ясый барган.

ӨЙ ЭШЕ:

1) & 54, укырга, 215-216 нчы биттәге сорауларга җаваплар әзерләргә;

2) Таратылган карточкалар буенча:

1-вар.Төньяк Американың бер елгасына

характеристика төзи;

2-вар. Материк күлләрен мәйданы зурая бару тәртибендә язып ала.